

ИНТУИЦИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРАВНАТА СИСТЕМА

Гл. ас. д-р Теодора Йовчева
ВСУ „Черноризец Храбър“

Проблемът за появата, същността и основанията на правото съпътства развитието на науката за човека и обществото от Древността до наши дни. В контекста на разграничението между естествено и позитивно право той присъства в трудовете на гръцките философи, в римската юриспруденция и в християнското учение на Августин и Тома Аквински за естественото право като божествено право. След Реформацията и Контрареформацията, в търсенето на стабилен правен ред, философите и юристите търсят основите му в човешката природа, вярвайки в съществуването на вечно и неизменно право. На определен етап това ги довежда до извода, че правото може да се разглежда не само като действащо (създавано и променяно от хората), но и като вечно и произтичащо от разумната природа на човека естествено право (*jus naturale*) [1]. Като продукт на класическата естественоправна школа, договорната теория развива идеята за различието между право и закон, като включва принципите на хуманизма и справедливостта в обсега на правото, а конкретното регулиране чрез правила за поведение – в обсега на позитивните закони. Универсалната форма на превръщане на морала в право се явява договорът. Така хипотезата за възникването на правото от морала води до определянето на правото като мяра на свободата и разграничаване на интересите [2].

Разсъжденията за основанията на правото застават в центъра на две различни направления и подходи – философията на правото и правния позитивизъм (теория на правото). Позитивизмът изследва правото на законодателя, което се отъждествява с правото на държавата. Водещ въпрос във философията на правото е за първопричината за общозадължителността и валидността на правните изисквания и норми за поведение и връзката на правото с другите социални норми. Представителите на това направление не отричат съществуването на позитивно право, но наред с него приемат, че съществува едно „метаправо“, в смисъл на „определена съвкупност от изначални принципи на подбрани правни норми“ [3]. Според някои автори примери за съществуването на изначални правила, доказващи стремежа за приспособяване и за осигуряването на мирен ред, могат да

се открит дори в поведението на представителите на животинския свят: силно ритуализираните форми на поведение, йерархичният ред, осигуряващ размножаването само на най-силните екземпляри, правилата за поведение, които водят до намаляване на насието. формулира, усъвършенства и отстранява нарушенията в изначално съществуващия ред [4].

Според Хайек спонтанно възникналото право е връстник на обществото, тъй като само спазването на общи правила прави възможно съвместното съществуване на индивидите. Групата приема нов член само ако той се съобразява с нейните правила и тази практика съществува „много преди човек да е развил езика дотам, че да може да дава общи нареждания“ [5]. Освен това в основата на правото (например в непреходните правни формули на римското право) са заложили основополагащи за човешките отношения нравствени, религиозни принципи и древни житейски максими, в основата на които стои схващането за свободата и общо-човешки правила за поведение [6]. Тяхното заимстване (например в Законите на Хамурапи, законите на Солон, законът на Тайхьоре, Закон судный людьм и др.) говори за неговата хуманност, която включва облекчения за неизгодната страна в обществените отношения и дава предпочитания на поставения в неизгодна позиция правен субект [7].

Погледът върху различните подходи при осмислянето на правото позволява в съществуването и функционирането му да се открият поне три аспекта (три битиета): социално, институционално, конкретно-практическо. Според Д. Милкова най-важното проявление на правото е в третото негово битие – в сферата на длъжното – като „конкретно-практическо битие в самото правно поведение“, което показва, че правото съдържа не само общите норми, но и тяхното vyplъщение в реалните поведенчески актове на правните субекти, в тяхното правно поведение“ [8].

Правото е феномен на социалните взаимодействия, който изгражда в корпусна проекция обществените ценности и индивидуалните им елементи. Метафизическият идеал, разбиранията за справедливост и баланс присъстват с ефемерни очертания в етиката и морала, във философското начало, но имат осезаем отзвук в правото и то изгражда абстрактно „тяло“ на същността и съдържанието им. Чрез него те се превръщат в правни явления. Спонтанното зараждане на правото, а и самите ценности, които то защитава, нямат обяснение в собствените рамки на материята. Те нямат явни граници, но придобиват определеност чрез правото.

Всяко обществено явление по принцип отразява сложни връзки, които го пораждаат и съставят. Разбирането му се подпомага в рамките на компонентите и техния анализ. Те очертават вътрешното съдържание, но същността е цялостна, макар да е многообразна и имплицитно съдържа в себе си качеството системност. Системността фигурира по естествен начин и в правото, придобива очертания в структурните нива на неговата цялостна конструкция и в сферата на правните системи.

Самият комплекс на правната материя действително формира производни сфери на разделност. Тяхната роля обаче е в осмислящите категории на науката и практиката, на правотворческата и правоприлагащата логика, на вътрешната съгласуваност и обективната съотносимост с реалностите, с приложимостта и социалната аргументация.

Тази многопластовост се отразява в правната методология и пътищата към установяване на правен ред. От своя страна, Общата теория на правото сама по себе си възпроизвежда методология към усвояването на процесите, към ръководните основи на изграждане и на прилагане на правото. Тя възпроизвежда в апарата на науката инструменталните потребности, доколкото правните концепции и търсените решения зависят от наличието на принципи и термини, понятия, класификации; от правна квалификация и нерядко – тълкуване [9]. Това води до преплитане на сферите на опознаване на правната действителност и оригинерните импулси в развитието на материята, с конструкциите на правните закономерности, механизми и техники.

Единствено в рамките на практичната осмисленост се сепарира механично хомогенният фундамент на материята, обособяват се предели, макро- и микросфери, а в науката се появява различното осмисляне и определяне. Това става за нуждите и в процеса на практическото приложение, но не и в иманентната природа на явлението. В своята същност тя остава комплексна, вътрешно и външно безпределна [10].

Безусловно, генетичната природа на правото се основава на човешката потребност. Същността ѝ има екзистенциални и еволюционни измерения. Ценностите са може би идеалната есенция, представата за съвършенство в съприкосновенията на човека с останалите хора и творения на битието, но правната активизираща палитра се организира край взаимодействията. Тя развива собствено-юридически корпус, който внася качествена поредност в обективната реалност.

От друга страна, взаимодействията са с различно естество, генезис и посока, но винаги тяхната обществена реализация чрез правото се съчетава с интереса и с естествените категории от индивидуалната и социалната потребност на човека.

За да открие метаюридическата траектория обаче, правната философия издирва същността на явлението с фокус над индивида и над ценностите, нерядко в разрез с механичния поредност на материята. Догматичните подходи, от друга страна, клонят към оковаване в техническите дадености, в рутинните черти на правния позитивизъм [11].

В абстрактното поле на правото се проявяват не само социалната и гражданската индивидуализация – човек или организация. То е нещо повече, то е външна изразеност на метаюридически явления. Оттук произтичат амплитудите в неговото осмисляне и обосноваване и те са в унисон с многообразното призвание на правото.

Всяка една толкова сложна система има структурна консистенция, която следва да отсее връзката и отделеността на елементи в рамките на собствения си комплексен образ [12]. Структурната разделеност е потребна за очертаване на вътрешните измерения в материята, но може и да нарушава същностната хомогенност.

Така структурата обосновава цялата система, като откроява вътрешноприсъщата ѝ логика и характерност, признаците на съставните явления и обратно – системата аргументира своите структурни проявления.

Структурните проявления на системата имат значимост на обективен носител. Те изграждат конструктивната база на иначе абстрактните основания на правото и ги пресъздават в единно цяло.

В правната теория е наложено схващането, че структурирането в правната система е обосновано от обективен критерий – разнообразието в обществените отношения. Отъждествен с „предмета на правно регулиране“, той е причина за открояване на дялове, отрасли, подотрасли, институти и норми в правото на съответната държавата. Съвкупността от правилата представлява състав на позитивното ѝ право и е делима в съдържанието си по посочения начин. Към това се прибавя конструктивното значение на метода на правно регулиране. Той е поредно основание за съотнасяне на елементите в едно или друго структурно положение от сферата на цялата материя.

На тази основа обаче откриваме проблемите, предмет на това изследване.

Част от тях са поставени в доктрината, в научното богатство на правната теория и в практиката, но в светлината на специфични проблеми, а не посветено. Това формира мащабност на гледните точки към частното, но общото остава с белег на фрагментарност.

Цялостната перспектива според нас не се нуждае от обем или пространност на анализа. Това е именно защото основната черта на перспективите е необятност. Затова анализът може да се разпростре или ограничи в зависимост от конкретиката на специфичните проблеми, колкото е нужно да изведе съотношения и да се позове на тях като илюстрация на свързващите фактори в целостта на правното явление. Затова се придържаме към мнението, че всеки проблем в правната материя следва да се поставя не толкова с подход от общото към частното или обратното, дори не само чрез съотношенията им, а по-скоро отчитайки тяхната раздвиженост, пресрещането на неравните им граници.

Във връзка с това и с нужните ограничения, които следва да бъдат поставени в текста, теоретичната хипотеза на труда е поощрена от идеята за интуитивната и интелектуална същност на правното явление, от която следва да се изведат аргументите за свързаност и отделеност, макар опосредено.

Подобно на други абстрактни конструкции, създадени от хората, съпътстващи и подпомагащи живота им, правото е пряко обвързано с интуитивната природа и творческия потенциал на човешкия разум. Според Петражицки правото е „явление на човешката психика“, „особено етично преживяване“ [13]. То е „социокултурно и психическо явление, което, от една страна, свидетелства за недостатъчната социална адаптация на човека, а от друга страна – представлява най-ефективната, в сравнение с други, мотивационна система на човешкото поведение“ [14].

На това заляга и представата, че всичко останало е в съответствие с мисловния корпус на материята, че тя не може да бъде добре асимилирана като регулативен фундамент извън самата фикция за себе си. Свързана с това е гледната точка, че правото придобива своеобразно субектно изражение, което се различава от другите абстракции на разума, създадени от хората и съпътстващи живота им. Поне от тези, които в по-голяма степен от правото се нуждаят от смислово прихващане към материални дадености на обективната действителност, за да бъдат разбирани, използвани добре, развивани.

В този смисъл правото има по-висока степен на собствено-субектна автономност. Доколкото най-вече е умотворение, то има абстрактно битие. Веднъж

възникнало, става паралелната реалност на фактичката мярка за самосъхранение и съхранение на ценностните категории, за защитен, безвреден досег между хората, между тях и природата, за справедливост и полезност. Така то обединява фактичките стъпки и буквалните мерки, от една страна, с мярата на идеала, заложена във възприятията, в интуицията и разума – от друга. То има самостоятелен живот и се обновява в унисон с проекциите на индивидуалното и обществено съзнание, проявява се в отношение към всички тези дадености, но може да ги променя едновременно с нивото си на зрялост и в съответствие с други фактори.

Около това ядро е ориентирано разсъждението дали и доколко генетичните процеси в правната материя имат спонтанни и интуитивни, после интелектуални и творчески измерения и накрая, резултатни измерения. Първите могат да се разгледат като реакция на обективните реалности, но не като пряко твърдение на битието, а като трансформираща проекция на разнообразни дадености. Развитие на реакцията преминава през психологическото и осмислящото възприятие, асимилирането на материалните и социалните измерения на битието в съзнанието на човека. Превежда го през усложнената палитра на логическата мисъл, въвежда съзнателни и рационални измерения. Тази проекция е резултат спрямо реалитите, но не е техният еквивалент. Не е непременно и техен отзив. Много често отзивът на хората към даденостите и потенциалите намира място в правната действителност именно като стремеж за техният обрат, когато ги отчита като вреда или заплаха. В ролята на трансформиращ фактор, измеренията на правното явление следват линията на съприкосновения, в които попада човекът – буквални, психологически, социални и др., а не на отношенията, които могат да се разглеждат също като резултат – развития на съприкосновенията с последици. И не като резултат на материалната действителност. Тя е или независима от въздействието на човека, или е част от неговите постижения, но не е материална в консистенцията на правото, а е материализирана във формите на правната действителност, която е различна от обективната.

В онези спонтанни механизми, чрез които правното явление се ражда и се възпроизвежда, може да се потърси импулсът на материята, а в тяхната зависимост от контактните сфери на човека и породените потребности може да се открие отражението му в резултатните явления и правната действителност. В съчетанието на тези паралели е различимо равновесието между абстрактното битие на правото и отзоваването на реалностите.

Смятаме, че в това съчетание има известни опорни звена и те, за разлика от други елементи, от други съставни явления в правото, са стабилни и определими, способни да послужат за очертаване на преходите от ценностните измерения към обективирания образ на материята и за обхващане на точни връзки с други обществени явления.

Отвъд метаюридическата същност, разглеждано като система, към правото е относим хомеостазисът – спонтанният заряд на системата да търси своите опорни центрове, за да запази устойчивост. Тази способност на системата е ориентирана около екзистенциалните нива и същностните измерения на правото с опора в умствената конструктивност на материята, произтичаща от разума на човека, който трансформира в правосъзнание разбиранята на индивида и на колективите за ред,

справедливост и сигурност. Правото обаче първично се базира на интуитивен признак и появата на осмислена потребност е вероятно основана на него. В скалата на потребностите от известната мотивационна теория на Е. Маслоу на първо място се подреждат потребностите и дейностите във връзка със самосъхранението и едва след това се надгражда защитата на други ценности и блага. Това подкрепя аргументите за ролята на интуитивните, дори инстинктивни процеси [15].

Ако хомеостазисът се разгледа във връзка със структурата и конструкциите в правото и ги аргументира, то той се съчетава по интересен начин с интуицията като възможен източник. Тя, заедно с интелектуалната основа на процесите в правото, водят до динамика и обновяемост, която се налага в съответствие с ефекта на взаимодействията и на външните явления. Разгръща се (разширява се) и външната обвивка на материята в съотносимост с тези паралели. Самото съдържание обаче следва въздействията на хомеостазиса и вътре в него се формират центрове, опорни ядра на компонентния корпус, на неговата структура, дори механика.

В този смисъл връзките и преходите в правната материя, в осмислянето ѝ, в науката, а после в рационалните предели са също подчинени на спонтанна кръговратност. Произтичат от раждащите се потребности от субективни възприятия, от външните явления и тяхната осмисленост в човека, асимилират се вътре в системата, намират своето място в компонентите, проявяват се в трансформиран вид чрез регулациите и в обратен ред влияят на външните и субективни фактори, пресъздават ги обратно в правната действителност, отчитайки чрез нея ефекта на въздействието. Самата перспектива води до нови потребности, довежда отново до нуждата от обновление.

Възможността този кръг да се окаже безполезен и заключен съществува тогава, когато той се очертава от стъпките и от звената, през които преминава, а не от свързаната линия на логичните преходи в явлението. Възможно е те да се превърнат в стеснителни звена, когато отрязъкът на усвояване на отделните елементи от цялото напусне на свое основание представата за целостта. По този начин елементите се трансформират във фрагменти и разпокъсват смисловата самобитност на явлението. Глобалната картина се вписва неестествено в стеснените предели на своите компоненти.

Намираме, че има потенциал на безпределност в същността на правото и в правото като система, но той не произтича непременно от същността на елементите ѝ, а от хармонията и динамиките в тяхното пресрещане.

Неопределеността на хармоничния носител, бледнеещият образ на вътрешните паралели в правната материя, отделят оригинерното ѝ съвършенство от нормативните ѝ измерения. Стремежът към определеност, от друга страна, наред с полезната си цел, изтласква на преден план твърде механични проявления, обосновани от структурните ѝ разделения, с което те завладяват, може би прекомерно, същността. Така се стесняват естествените мащаби на правната материя и умозрителната перспектива при осмислянето ѝ, налага се ограниченост в аналитичното боравене с материята чрез свръхдиференциране в научното познание, което се пренася в правотворчеството, в практиката и в правоприлагането. Едновременно с това самите очертания се открояват в разпокъсан порядък и носят деструктивен потенциал спрямо комплексното начало.

На базата на тези наблюдения намираме, че интуитивната основа на човешката потребност е свързана с интелектуалния фундамент на правото и отворената рамка на явлението, с причините за неговата обновяемост и трайност едновременно и с хомеостазисът. Макар да е динамична и неопределена в своята връзка с осмислянето на материята, тя внася елемент на припознаване, необяснимо възприятие за нея. Присъства в паралела между усета и разума. Свързва прагматичните решения със спонтанните представи за съвършенство, ценност и справедлив интерес.

ЛИТЕРАТУРА:

- [1]. Торбов, Ц. История и теория на правото. София: Издателство на БАН, 1992, с. 113 – 125.
- [2]. Тихонравов, Ю. Основы философии права. Москва: Издательство „Вестник“, 1997, с. 422 – 423.
- [3]. Тихонравов, Ю. Цит. съч., с. 427; Вж. по-подробно: Marinova, S. About the Kinship Between the Philosophi of Law and the General Theory of Law. In: Proceedings of University of Ruse – 2019, Vol. 58, book 7.1, pp. 17 – 22.
- [4]. Хайек, Фр. Право, законодателство и свобода. Т. I. Правни норми и правов ред. София: УИ „Св. Кл. Охридски“, 1996, с. 91 – 98.
- [5]. Пак там, с. 88.
- [6]. Михайлова, М. Теория на правото. София: Феня, 2002, с. 81 – 82.
- [7]. Пак там. За възникването и основанията на правото вж. по-подробно: Желева, М. Въведение в теорията на държавата и правото. Варна, 2009, с. 115 – 134.
- [8]. Милкова, Д. и др. Основи на правото. Кн. първа. София: Сиела, 1998, с. 11 – 15.
- [9]. Колев, Т. Теория на правото. София: Сиела, 2015, с. 19.
- [10]. Милкова, Д. Обща теория на правото. София: Албатрос, 2009, с. 105.
- [11]. Колев, Т. Цит. съч.
- [12]. Пак там, с. 181.
- [13]. Цит по: Сталев, Ж. Културно-възпитателното значение на правораздаването. Достъпна на: <http://www.sadebnopravo.bg/stalev> Посетена на 24.05.2022/.
- [14]. Цит. по: Тимошина, Е. Л. Е. Петражицкого: Право как интуиция общего блага. В: Право и государство, No 4 (65), 2014, с. 80–89. Достъпна на: <https://core.ac.uk/reader/226050243> Посетена 25.05. 2022
- [15]. Вж. Kumanova, E. Rights as Experiences. In: Proceedings of University of Ruse-2019, Vol. 58, book 7.1., p. 11. За скалата на потребностите вж. по-подробно: Maslow, A. H. A Theory of Human Motivation. Originally Published in *Psychological Review*, 50/1943, 370 – 396. In: *Classics in the History of Psychology* Available at: <http://psychclassics.yorku.ca/Maslow/motivation.htm>. Visited 23.05.2022; Христов, Т. Теория за йерархия на потребностите на Маслоу, 2.04.2021. Достъпна на: <https://www.nowavizia.com/teoriya-za-jerarhiyata-na-potrebnostite-na-maslou/> Посетена на: 23.05. 2022. /

ИНТУИЦИЯ И ВЗАИМОДЕЙСТВИЯ В ПРАВНАТА СИСТЕМА

Гл. ас. д-р Теодора Йовчева

ВСУ „Черноризец Храбър“

Резюме: Теоретичната хипотеза на труда е поощрена от идеята за интуитивната и интелектуална същност на правното явление. След кратък обзор на някои от основните теоретични постановки относно същността и основанията на правото е изразено схващането, че разбиранията за справедливост и баланс, очертани в етиката и морала, намират отзвук в правото и чрез него се превръщат в правни явления. Твърди се, че по своята същност правната материя остава комплексна, вътрешно и външно безпределна, а обособяването на предели, сфери, компоненти, става за нуждите и в процеса на практическото приложение, но не и в иманентната природа на явлението. Генетичната природа на правото се основава на човешката необходимост, чиято същност има екзистенциални и еволюционни измерения. Догматичните подходи водят до оковаване на това сложно и многопластово явление в техническите дадености и рутината на правния позитивизъм.

Ключови думи: право, основания, интуиция, потребности, система.

INTUITION AND INTERACTIONS IN THE LEGAL SYSTEM

Chief Assist. Prof. Teodora Yovcheva, PhD

VFU „Chernorizets Hrabar“

Summary: The theoretical hypothesis of the paper is encouraged by the idea of the intuitive and intellectual nature of the legal phenomenon. After a brief review of some of the main theoretical statements about the nature and foundations of law, the view is expressed that the understandings of justice and balance outlined in ethics and morality are echoed in law and through it become legal phenomena. It is argued that in its essence the legal matter remains complex, internally and externally boundless, and the delineation of limits, spheres, components, is for the needs and in the process of practical application, but not in the immanent nature of the phenomenon. The genetic nature of law is based on human need, the essence of which has existential and evolutionary dimensions. Dogmatic approaches lead to shackling this complex and multi-layered phenomenon in the technical realities and routine of legal positivism

Keywords: law, grounds, intuition, needs, system.